

ІМАГОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС НОВОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПАРАДИГМИ, ТЕНДЕНЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І КУЛЬТУРНОЇ АВТОНОМІЇ (СХІД / ЗАХІД)

У статті розглянуто основні проблеми, пов'язані із сучасними тенденціями культурної глобалізації і культурної автономії. Протистояння цих тенденцій характеризує сучасні літературні зв'язки України і Заходу, традиції діалогу Української та Азербайджанської літератури і відповідно дуалізму Свого і Чужого. У статті представлено типологію даних тенденцій, їх вплив на культуру.

Ключові слова: Захід, Схід, Україна, Азербайджан, архетип, імагологія, образ, міжкультурне перенесення; нова художня парадигма.

В статье рассматриваются основные проблемы, связанные с современными тенденциями культурной глобализации и культурной автономии. Противостояние данных тенденций характеризует современные литературные связи Украины и Запада, традиции диалога Украинской и Азербайджанской литературы и соответственно дуализма Своего и Чужого. В статье представлена типология данных тенденций, их влияние на культуру.

Ключевые слова: Запад, Восток, Украина, Азербайджан, архетип, имагология, образ, межкультурный перенос; новая художественная парадигма.

The article discusses the problems of contemporary trends of globalization vs. autonomy in culture. The opposition of these trends is characteristic of modern literary links between Ukrainian and the West, traditions of dialogue Ukrainian and the Azerbaijani literature and thus dualism his and others. The article gives the typology of these trends and their influence on culture.

Key words: West, East, Ukrainian, Azerbaijan; archetype, imagology, image, cross-culture interferences, new literary paradigm.

Постановка проблеми. Відчуження у сфері духовності – це втрата знання, дезінтеграція або калейдоскопізація соціально сконструйованого знання. Духовне відчуження відбувається на засаді дегуманізації світу людини: індивід стає в'язнем своєї власної долі. Протистояння двох тенденцій: культурної глобалізації і культурної автономії - приймає агресивний характер на початку ХХІ ст., що відбивається на літературних зв'язках України і Заходу, а також на внутрішньоукраїнських тенденціях діалогу Української та Азербайджанської літератури і відповідно дуалізму Свого і Чужого, що визначало становлення етнокультурної формації. Сьогодні особливо актуальні проблеми, що мають безпосереднє відношення до феномену культурної глобалізації, вивчення літератури в системі мистецтв та інших видів художньої творчості. Споживацький дух епохи «модерна» порушує традиційні зв'язки людини з речами. Людина як «міра усіх речей» сама поступово перетворюється у річ серед речей, володіння й псевдокультурне споживання стають її життєвими характеристиками. Втрачається феноменологічна здатність «творити» речі, наділяти їх мірою людини. У цій суперечливій складності визначаються явища, що дозволяють

по-новому оцінити художнє минуле, побачити можливості розвитку сучасних художніх процесів у літературі та мистецтві. Принципове значення для літературної еволюції сьогодні має не нова інформація про західноєвропейську літературу та набутки Східної культури або Східних першоджерел, не тільки використання її напрацювань і стереотипів, а здатність ставити нові питання. За питанням про вибір ховається питання міжкультурного діалогу, а також етична проблема можливості та доцільності існування різноманітної літератури. Все у світі тримається на ідеї культурної спадкоємності, актуалізації прекрасного. Головне - не стати жертвами псевдокультури та мистецтва.

Здійснюється філософське, космологічне осмислення культурної проблематики появи й існування етносів у працях Л.Гумільова, А.Кримського. Ідеї етнокультурної ідентичності містять філософсько-методологічне обґрунтування в працях Г.Сколімовського, В.Клюксена, Д.Уорнера, А.Стельмаховського, С.Козака, В.Жидкова, М.Ковальковой, В.Поліщука, В.Горського, В.Даниленка, А.Кримського, М.Поповича і багатьох інших дослідників національно-культурної спадщини. Універсальні категорії української ідентичності та ментальності розроблено в працях В.Мазепи, В.Горського, В.Табачковського, В.Малахова, Л.Левчук.

Основи імагології та дослідження з постколоніалізму в літературі здійснили такі західні вчені, як: Е. Бенсон, П. Вілліамс, А. Герард, Х.Гілберт, Г.Гріффітс, Д. Джонсон, Г. Кастл, Л. Конноллі, Л. Крісман, Н.Лазарус, Дж.Маклеод, П. Поддар, Х. Тіффін, Є. Томпсон, Р. Янг та ін.

Вивчення літературного образу в компаративному аспекті реалізують: П. Азар, Ф. Бальдансперже, М. Гуйяр, А.Компаньон, С. Андрусів, В. Будний, Н. Висоцька, Т. Денисова, М.Іванишин, П. Іванишин, М. Ільницький, І.Лімборський, Д. Наливайко, М. Павлишин. Їх дослідження ґрунтуються на філософії взаємин між Я та Іншим у сфері міжкультурної комунікації. Сучасний світ науковцями розглядається як постмодерне суспільство, покликане перебороти недоліки соціального і національного протиставлення, шляхом конвергенції підійти до нового світоустрою.

Мета і завдання статті – дослідити тенденції культурної глобалізації та автономії, імагологічний дискурс нової художньої парадигми.

Основний текст. Дуалізм мислення, що проявився в культурі у вигляді стійких ментальних конструктів типу та ставлення до етнокультурних набутків «Свій» та «Чужий» на рівні людського існування, обґрунтував феномен структурних паралелей – «Захід» і «Схід», «Традиція» і «Сучасність», які стали національними визначниками національних категорій, що вміщують в собі семантичне навантаження. Ще з давньої Античності відбувалося протиставлення цивілізованих народів і «варварів». З тих часів і до середини XX століття це протиставлення і було підставою для вивчення «культури Іншого». «Культура іншого» мала різні номінації та форми – «Схід», «традиційне суспільство», «примітивна культура» тощо.

Глобалізація пов'язана з формуванням планетарної, ноосферної, урбаністичної цілісності людства та трайболізацією (дослівно “племінне подрібнення”), означає рух до етнонаціональної ідентичності, аж до етнічного партикуляризму й автаркії. Як вважає італійський арт-критик, фундатор трансавангарду проф. А.Б.Оліва, “трайболізація є відповіддю в ключі селянських цивілізацій тієї мікротериторії, до якої належить те або інше плем'я, і пошук тотожності здійснюється

через відступ, через право крові до визначення розбіжностей» [14, с.3].

Дослідження в гуманітарних галузях: філософії, релігії, культурної антропології, естетики, мистецтвознавства проводилися в межах і на основі протиставлення «Свій» і «Чужий», чи на рівні суб'єктно-об'єктних відносин. Лише зміни в культурній парадигмі, це імагологічний аспект, висвітлений у вітчизняній компаративістиці, зокрема в працях Д.Наливайка, В.Будного, дають можливість побачити світ по-іншому, якщо і не долаючи повністю, то хоча б намагаючись звільнитися від взаємообумовленості диктату суб'єктно-об'єктної дуальності для виходу в новий простір культурного плюралізму [13, с.4]. У праці Д.Наливайка «Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст.» автор відзначає, що літературний образ акумулює в собі уявлення про Я і «Інше», «не свій світ і культуру» тощо [13, с.94]. Літературні образи вміщують сформовані уявлення про існування національних характерів як змістовних чинників міжнародної та міжкультурної комунікації. Для України розподіл на регіони обумовлений як географічними, так й історичними особливостями розселення у процесі етногенезу, процесом «державотворення». Визначну роль у регіоналізації етнокультурного буття мали прикордонні зв'язки та міжкультурна комунікація, а також характер відносин з найближчими сусідами. Такими є взаємовідносини України з Росією, Білорусією, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Туреччиною.

Українську культуру називають «відкритою», «крейсуною», маючи на увазі її геокультурний та історичний рух між Заходом і Сходом, слов'янськими і тюркськими, мусульманськими та іншими елементами. Культурогенез і розвиток етноментальності в Україні просякнуті величезним масивом цінностей багатьох світових культур: скіфсько-сарматської, мусульманської, іудейської, античної, візантійської, західноєвропейської, польської, російської.

Ряд дослідників підкреслює їх значимість, пов'язану з принциповими змінами в розумінні сучасної культури, яку М. Мид визначає як «префігурацію». Характерною рисою цієї культури є те, що «вона приймає факт розриву між поколіннями, чекає, що кожне нове покоління буде жити у світі з іншою технологією...» [12, с.359].

У різних видах мистецтва, починаючи з середини ХХ століття, розвивається глобальний стиль, що витісняє регіональні стилі та відбиває концепцію «глобальної свідомості». Поряд з плюралістичною концепцією культури виникають різні форми «культурного діалогу»: так, на сьогодні актуально говорити про дихотомію «Північ» і «Південь». Феномен сучасної глобальної мультикультури формує питання, на які неможливо відповісти на основі концепції дуальної структури світу, трансформації цінностей.

Питання про освоєння художніх цінностей Культури «Іншого» може розглядатися в контексті загальної типології культур, яка визначає два «полюси» культури: «Захід» і «Схід». До середини ХХ століття ця опозиція розглядалася як прояв європоцентризму, починаючи з другої половини ХХ століття постала проблема «діалогу культур», яка не знімає дуальність в самій постановці проблеми. Значимим є матеріал літератури як «підсистеми культури в цілому» [11, с.333].

К.Леві-Стросс звертається як до теоретичних засад, так і до художньої практики первісного мистецтва, структура всіх міфологій відповідає моделі «бінарної логіконкретного». За Н.Блуменберга дуалістичність принципу Гнозис має міфогенну

силу: «Дуалістична модель визначена міфом» [18, S 198]. У теорії літератури найчастіше використовуються такі зразки бінарної опозиції: «суб'єкт» і «об'єкт», «я» й «Інший», «пояснення» і «розуміння», «парадигма» і «синтагма», «центр» і «кордони», «позначуване» і «позначувальне», «синхронія» і «діахронія» та ін.

Спираючись на сучасні філософські вчення, відзначаємо існування двох основних тенденцій: з одного боку, мислення в межах колишньої бінарної опозиції «Схід» і «Захід», що прагне подолати етноцентризм і встановити принцип діалогу. Галузь художньої культури, яка перебуває за межами норм та естетичних критеріїв європейця, потрапляє до категорії «Схід», зміст якої змінюється в залежності від конкретних культурно-історичних обставин, але зберігає інваріантні риси. Будь-які типи контактів між етносами і цивілізаціями ведуть до зіткнення зі світом художніх цінностей Культури Іншого, заснованої на своїй власній системі естетичних категорій, філософських побудов, поетиці і мові мистецтва. Аж до XVIII століття такі контакти мали раціональний, практичний, навіть меркантильний характер.

Прагнення до «відокремлювання» свого культурного простору ми знаходимо в історії вітчизняної культури – непримиренне ставлення до чужих мов, які розглядалися як засіб вираження ідей чужої культури. Сер Вільям Джоунз – поет і вчений-орієнталіст, який розкрив для Європи скарби індійської літератури [19]. Його дослідження засновані як на академічному вивченні філософії та лінгвістики, так і на безпосередньому досвіді дослідження культури Індії, яку він вперше відвідав у 1783 р. В. Джоунз є основоположником порівняльного методу в орієнталістиці. Поєднання дослідника і художника, який висловив в поетичних гімнах дух індійської культури, – це історія осмислення Заходом однієї з найбільшої цивілізації не-Західного світу. Його роль у вивченні Культури Іншого високо оцінюється сучасними дослідниками. Деякі європейці змогли з тих пір проникнути глибше в сутність індійської культури і зрозуміти її значення для своєї власної цивілізації [19, р.32]. Вивчення шедеврів мистецтва та літератури, аналіз взаємозв'язків та взаємодії пов'язане з бажанням пізнати Себе через Іншого, об'єднавшись з ним у царстві Духа і Поезії. В. Джоунз пише про «всепроникаючого Божественного Духа, втілення досконалої істини і краси» [19, р.38]. Ця тенденція характерна для європейських митців XVII ст., починаючи від англійських романтиків С.Колріджа, У.Водсворта, а також німецьких: Ф.Шлегеля, Фрідріха фон Харденберга (Новаліс). Література романтизму наприкінці XVIII ст. Р.Ролана, Т.Манна, пізніше для українських класиків І.Франка, Л.Українки, Г.Хоткевича та багатьох інших класична культура стародавньої Індії часто ставали невичерпним джерелом натхнення і творчих запозичень.

Митці та історики прагнули описати та зрозуміти історію, І. Гердер у своєму розумінні історії акцентував увагу на плюралізмі та різноманітті, стверджуючи «самоцінність і самоцільність всіх існуючих національних й історичних форм культури». Він започаткував психологічний та історико-генетичний підхід до історії мистецтв. Для І. Гердера основа культурного різноманіття – в єдності людської природи. Для естетичної феноменології Гердера вихідним пунктом є пізнання людини, а багатства поезії і мистецтва розглядаються як велика спадщина людства. Людська природа є об'єднуючим початком для всієї різноманітності феноменів естетичної культури, а Людина стверджується як творець і творець Прекрасного, незалежно від того, яку форму вона приймає. Гердера часто дорікали в еkleктизмі, в «достатку не

завжди приміримих положень і у відсутності суворой логічності» [7, с.171].

В. фон Гумбольдт такою універсалиєю визнає людський ідеал. Завданням загальної антропології визначає вивчення систем символів, наголошує на значенні мистецтва як «другої людської природи», «галузь ідеального»: «ідеальним повинно ставати все, що рукою мистецтва переноситься в галузь чистої уяви» [8, с.169]. Стверджуючи універсализм і єдність ідеального, Гумбольдт все звертається і до особливостей художнього твору, які можуть бути зрозумілими в порівнянні з художніми системами інших епох і народів.

Спираючись на вчення Г.В. Гегеля про об'єктивний дух та його історичний розвиток, схема історії багато в чому визначила на ціле століття вперед ставлення європейських естетиків і мистецтвознавців до культури Сходу. Гегель ставив питання про те, чому східні народи залишилися за межами магістральної лінії розвитку історії, яка трактується німецьким мислителем як «перехід до кращого, до більш досконалого». На гегелівській схемі ґрунтуються численні праці з історії мистецтва як XIX, так і XX століть. «Загальний» характер цих робіт заснований на універсальній моделі: Античність – Середні віки – Відродження – Новий час.

Практично всі дослідження XVIII - XIX ст., яка б не була їх установка по відношенню до Іншого - етноцентрична або ксеноцентрична, характеризуються віддаленістю цього «Іншого», розмежуванням «Свого» і «Чужого» культурного простору. А. Шопенгауер, який визначив у Веданті безліч прозрінь, захоплено ставився до Сходу» [17, с. 223].

З цієї точки зору, великий інтерес представляє творчість Гете, його культурологічні дослідження, його «Західно-східний диван» [3, с. 573].

Ідея взаємозв'язку різних культур і епох надихала Гете, коли він працював над поетичним циклом "Західно-східний диван" (1819). Поняття культури у Гете універсальне: в нього входять усі її форми і аспекти, незалежно від їх історичної оцінки. Його концепція Weltkultur виходить за межі просвітництва, вона належить до сфери ідеального, що стоїть поза історично обумовленими смаками, судженнями, оцінками і «повчальними» смислами.

Культура як світ ідеальних цінностей являє собою галузь, де немає тиску Суб'єкта, де тисячі образів створюють відчуття повноти життя людини, яка отримала можливість жити за законами гармонії. Диваном у східних країнах називали добірки віршів, розташованих у визначеному порядку. Падіння Наполеона, захоплення чарівною і поетично обдарованою Маріанною фон Віллемер, відкриття лірики Хафіза, який жив у Ширазі в XI столітті, – усе це, поетично переосмислене, склало зміст «Західно-східного дивана» [4, с. 573].

У віршах Гете пролунала важлива думка про єдність людської цивілізації, про зв'язки різних часів і країн, про взаємозбагачення культур. Місце Гете в європейській філософії культури досить повно визначено А. Банфі: «гетівська культурна свідомість являє собою граничний рубіж розвитку процесу, який від Реформації через Відродження веде до епохи Просвітництва і, вирішуючи прагматичний потенціал останньої, проектує її універсальність у віддалену від світу сферу абстрагованості, де всяка дійсність живе інтенсивним життям, але поза зв'язком зі своїм історичним призначенням» [3, с.198].

Для Гете важливо не стільки взаємовідношення між своїм «Я» й «Іншим»,

скільки розуміння «Я» – через – Інше, що і визначило його ставлення до цього Іншого. «Зрозуміти себе можна тільки поглянувши з боку – Схід через Захід, Захід через Схід... Тому не потрібно втрачати свої особливості, але не потрібно втрачати і вміння розуміти інших» [8, С. 466.]. Цей підхід є, на наш погляд, надзвичайно плідним і на сьогодні – він дає можливість збагачення свого «Я» і своєї культури не за рахунок заперечення або придушення Іншого, а шляхом вільного запозичення зі скарбниці культури, яка завжди відкрита і самовідтворювана [15].

Принципово новим у науковій парадигмі ХХ століття стало саме пояснення культури та її інститутів, яких перестали вважати раціоналістичними, – на місце цього прийшло емоційне пояснення та сприйняття культурних феноменів. Такий підхід припускав принципово нову установку дослідника-антрополога, який повинен був прийняти точку зору носія досліджуваної їм культури. Вчені аналізують освоєння виразної мови мистецтва (форм, сюжетів, мотивів, кольору тощо). Початковий етап культурної антропології пов'язаний саме з еволюціонізмом, основоположником якого став Е. Тайлор. З середини ХХ століття еволюціонізм знову починає займати чільне місце в культурологічних дослідженнях, що пов'язано в першу чергу із запропонованим Л. Уайт еволюційним і науковим поясненням культури: Культурні інститути, на думку Л. Уайта, є за своєю природою утилітарними. Рушійною силою культури американський філософ вважав віру в прогрес, а міркою і джерелом зростання і прогресу – енергію. Відповідно до його теорії, різниця культур зводиться до наявності у них кількості енергії. Чим вище досягнення культури, тим вище добробут народу. Таким чином, завдання культурної еволюції полягає в поліпшенні адаптації людини до світу. Для Л. Уайта культура утилітарна за своєю природою і прогресивна у своєму контролі над природою. «Корисність» оголошується первинним принципом будь-якої культурної системи. «Філософія і мета культури – зробити життя безпечним і терпимим для людського роду» [21, р.8].

Так, за принципом «корисності» важливими є регіональні та субетнічні особливості української культури, що складають різні транскультурні взаємодії: російсько-українські, польсько-українські, слов'яно-тюркські, слов'яно-іранські, східно- і південно-слов'янські, слов'яно-індоарійські. Увагу дослідженню тюркського впливу, особливо в кримському регіоні, приділяли відомі українські митці П.Куліш і А.Кримський. Значимим є доробок українських орієталістів кінця ХІХ – поч. ХХ ст.: М.Веркальця, Л.Грцик, П.Колесника, Ю.Кочубея, Г.Халимоненка, Р.Чілачави [1, с.5].

Літературна етноімагологія тісно пов'язана з науковими дослідженнями в галузі порівняльної етнопсихології. Єдність універсалізму і регіоніки корелюється з методологічними шуканнями французької «Школи Анналів» Л. Февр, М. Блок, Ф. Дюбі, Ф. Бродель, Ж. Ле Гофф, на теренах історичної психології і психології народів, з роботами М. Бердяєва і М. Грушевського.

Взаємодостатність зазначених підходів пов'язана з постмодерністичною спрямованістю на «децентралізацію» імагологічної проблематики через її регіоналізм та поліцентризм. Запропонована методологія етнокультурологічних пошуків слугуватиме і подоланню загрозливих для сучасної культури тенденцій її однобічної «глобалізації» чи «трайболізації». Сучасна етнокультурологія покликана розвивати ідеї філософського дослідження «фізіогноміки», «психології» та «еніології» культурної душі народів, їх неповторного етнонаціонального і субетнічного буття в культурі.

Змістовною є транскультурна взаємодія Азербайджанської та Української культур. Азербайджан є одним з найдавніших осередків цивілізації. У ході свого історичного розвитку азербайджанський народ створив високу самобутню матеріальну і духовну культуру, сприяючи всесвітньому розвитку. Азербайджанці, що проживають з найдавніших часів на території сучасної Азербайджанської Республіки, є автохтонним народом Кавказу, мають багату історію і величезну культурну спадщину. Долі їхніх народів під впливом різних історичних обставин сплелися настільки тісно, що торкнулися способу життя, сфери праці та взаємин людей, з точки зору менталітету, етносу, мови і релігії до протилежних полюсів, які символічно визначаються як «Захід – Схід». Визнання в Україні отримала творчість провідних класиків Азербайджанської літератури: Нізамі, Фізулі, поетів С.А.Шірівані, К.Б.Закір, М.Ф.Ахундова та ін. Представники дитячої літератури: А.Шаік, Р.Ефендієв, Ф.Кочарлінський, А.Сіххат, С.Ахундов, І.Тапдиг, Х.Алібейлі, З.Халіл та ін. [1, с.7].

М.Волошин, аналізуючи феномен орієнталізму, писав: «Європа як чужаєдна рослина виросла на величезному тілі Азії. Вона завжди харчувалася її соками. Усі життєві соки – релігію і мистецтво – вона пила від її надлишку» [5, с.302].

Для літературної імагології особливу вагу мають національна й культурна ідентичності. Відзначено, що Центральним конфліктом творів є зіткнення «старовини» та «новизни», що типово для літератури перехідного періоду. Феномен ідентичності, підкреслює К.Осгуд, досліджуючи універсали в коннотативному значенні, приходить до висновку, що всі люди, до якої культури б вони не належали, сприймають світ речей і подій з точки зору 3 універсальних вимірів: «добре-погано» (ціннісний вимір); «сильне-слабке» (вимір потенції), «швидко-повільно» (діяльнісний вимір) [21, р.171].

З другої половини ХХ століття розповсюджується нова парадигма соціального буття, культури, мистецтва – постмодерна. Постмодернізм означає новий тип світовідношення, а відтак – нову парадигму культури. У філософському плані вона спирається на ідеї М. Фуко, Ж. Дерріди, Ж.Ф. Ліотара та інших представників постструктуралізму. Вони відмовляються від класичної раціональності і, відроджуючи деякі риси середньовічного мислення, доходять до синтезу науки і містики, філософії і граматики, теології і герменевтики. Виникає «новий ірраціоналізм», що сповідує принципи індетермінізму, гри, деконструкції, поліперспективності відкритих форм. Головними її ознаками є плюралізм, поліцентризм, невизначеність, іманентність. Народження нового – це найпотаємніший і водночас найсуттєвіший момент творчості. М. Гайдегер бачив у творчості перетворення всіх сторін світовідношення, прорив («за-скок») від банального до оригінального, від тривіального до неординарного, від вульгарного до одухотвореного. «Творіння вводить нас у розверстість сущого, вириджаючи нас із середовища звичного» [17, с.301].

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнений у роботі матеріал дозволить відтворити більш об'єктивну картину розвитку національної літератури в загальному історико-культурному процесі та наблизить учених до розгляду сучасного мистецтва в компаративістському аспекті, зокрема відкриє перспективи у вивченні ролі «культурної периферії Сходу» у світовому мистецькому процесі. Безперечно, що знайомлячись з іноземною літературою, засвоюючи, вивчаючи її, людина одночасно проникає в нову національну культуру, одержує величезне духовне багатство, збережене досліджуваною літературою.

Відзначено множинність стилів і плюралізм виразів, характерних для культурної картини світу XX-XXI століття, в якій межують образи найрізноманітніших культур. Образи Культур Іншого химерно переплітаються з прикметами повсякденності, а їхні ідеї стають частиною інтелектуального світу українського поета і письменника, що представляє собою в літературі колаж з довільно відібраних елементів різних культур.

Твори, які ми з вами зараз читаємо, – не кінець історії літератури в Україні, Азербайджані, Європі. Це початок нового діалогу, можливо, найбільш захоплюючого і найважливішого у XXI ст. Існує реальна можливість того, що він нарешті не буде ні одностороннім, ні упередженим, ні обмеженим. Новий діалог зі східною літературою та європейською літературою, яким ми зобов'язані «адаптацією східного Іншого», для сучасників відкриває перспективу десятиліть інтелектуальних новацій.

Література

1. Алієва З.К. Словесність народів Закавказзя в наукових студіях українських орієнталістів кінця XIX - початку XX століть: рецепції й дистрибуції. // Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 18 с.
2. Наливайко Д. Літературна імагологія: предмет і стратегії // Теорія літератури й компаративістики / Д. Наливайко. – К.: Вид. дім – Києво-Могилянська академія, 2006. – С. 91-103.
3. Банфи А. Философия искусства. – М., 1989. – С. 198.
4. Брагинский И.С. Западно-Восточный синтез в „Диване” Гете // Гете И.-В. Западно-Восточный диван. – М., 1988. – С. 573.
5. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології / В. Будний // СІЧ. – 2007. – № 3. – С. 52-63.
6. Волошин М. Лики творчества. – Л., 1988. – С. 302.
7. Гердер И.Ф. Идеи к философии истории человечества. – М., 1977. – С. 171.
8. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. – М., 1985. – С. 169.
9. Иванов Вяч. Вс. Темы и стили Востока в поэзии Запада // Восточные мотивы. – М., 1985. – С. 466.
10. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. – М., 1987. – С. 19.
11. Лотман Ю.М. О семиотическом механизме культуры // Лотман Ю.М. Избранные статьи. – Т. 3. – Таллинн, 1993. – С. 333.
12. Мид М. Культура и мир детства. – М., 1988. – С. 359.
13. Наливайко Д.С. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. – Київ, 1998. – С.94
14. Оліва Акілле Боніто. Культурний номадизм і діаспора. – К., 1996.
15. Парахонський Борис. Бароко: Поетика і символіка // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – №6.
16. Хайдеггер М. Исток художественного творения // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX веков. – М., 1987. – С.301.
17. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление. – М., 1992. – С. 223-277.
18. Blumenberg H. Arbeit am Mythos. – Frankfurt a. – М., 1979. – 699 S.

19. Drew J. *India and the Romantic Imagination*. –Oxford University Press. – 1987. – P. 46.
20. Osgood C. *Semantic Differential Technique in the Comparative Study of Cultures* // *American Anthropologist*, –No. 66, 1964. –P. 171.
21. White L. *The Science of Culture: A Study of Man and Civilisation*. – N.Y., 1949. – P. 8.